

УДК 631.164.23(477)

Данкевич В.Є.,

к.е.н.

Житомирський національний агроекологічний університет

КОНСОЛІДАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. Проведення ринкових трансформацій в аграрному секторі економіки сприяли розвитку приватно-орендних форм господарювання, започаткуванню процесу консолідації сільськогосподарських земель. В умовах структурних змін аграрної економіки надзвичайно актуальною проблемою стає стабільне й ефективне використання земельних ресурсів для зменшення інтенсивності антропогенного навантаження, забезпечення екологічної ефективності та економічної доцільності господарської діяльності вітчизняних товаровиробників [2]. Наразі особливо актуальним постає питання оптимізації землекористування, виходячи з існуючих характеристик природних і господарських особливостей ведення виробничої діяльності та дотримання науково обґрунтованих норм.

Практика показала, що роздержавлення землі, видача державних актів права власності на землю і майнових сертифікатів з подальшою концентрацією виробництва у сільськогосподарських і фермерських господарствах шляхом оренди земельних паїв супроводжується виробництвом переважно рослинницької продукції, а тваринництво майже повністю занепало [7]. Усе це призвело до зниження прибутковості підприємств та зменшення орендних виплат селянам. У цій ситуації більшість підприємств зазнають впливу нестабільності землекористування, зумовленого порушенням умов договорів орендарями та бажанням землевласників укласти вигідні договори з іншими землекористувачами.

Вирішення багатьох проблем, спричинених земельними реформами, можливо через консолідацію земель, яка є актуальною з погляду перспектив подальшого розвитку аграрного сектора економіки [6]. Консолідація земель як один із заходів удосконалення структури землеволодіння, є відносно новим і практично невідпрацьованим поняттям для України. Однак, через великі масштаби роздрібненості землекористувань і зростаюче значення сільської місцевості, консолідація земель стає дедалі важливішим елементом стратегій і проектів, спрямованих на підвищення якості життя в сільських районах за допомогою забезпечення ефективнішого господарювання в умовах глобалізації міжнародної економіки та нестачі продовольства на світовому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній і зарубіжній економічній літературі приділено достатньо уваги питанням консолідації сільськогосподарських земель. Ґрунтовні дослідження здійснили у своїх працях Л. І. Абалкін, Д. П. Богиня, В. Г. Бодров, М. П. Вітковський, А. С. Гальчинський, В. К. Збарський, О. В. Крисальний, Ю. Я. Лузан, І. І. Лукінов, В. М. Малес, Б. Я. Панасюк, О. М. Онищенко та ін. Їх дослідження переважно спрямовані на економічні аспекти адаптації аграрних підприємств до ринкових умов, організацію ефективного землекористування у різних формах господарювання. Водночас, є надзвичайно актуальною проблема трансформації земельних відносин, важливою складовою якої постає консолідація сільськогосподарських земель, яка потребує невідкладного вирішення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження необхідності консолідації сільськогосподарських земель як передумови розвитку аграрного сектора економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впродовж останніх років особливої актуальності набули наукові дослідження з питань підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств та їх конкурентоспроможності. Умови життя в сільській місцевості погіршуються. Існуючі проблеми не вирішуються за допомогою реалізації проектів і програм комплексного розвитку сільських територій. Успішність таких проектів та програм у значній мірі залежить від способів розв'язання проблем, пов'язаних з ефективним використанням земельних ресурсів. Важливим в даному контексті дослідження є вивчення процесу консолідації земель [8].

Консолідація земель передбачає систему заходів з організації території землекористувань через об'єднання роздрібнених земельних ділянок у компактні масиви, створення правових та інституційних механізмів щодо уникнення фрагментації земель, а також природоохоронних заходів. Консолідацію земель можна проводити в декілька способів (рис. 1).

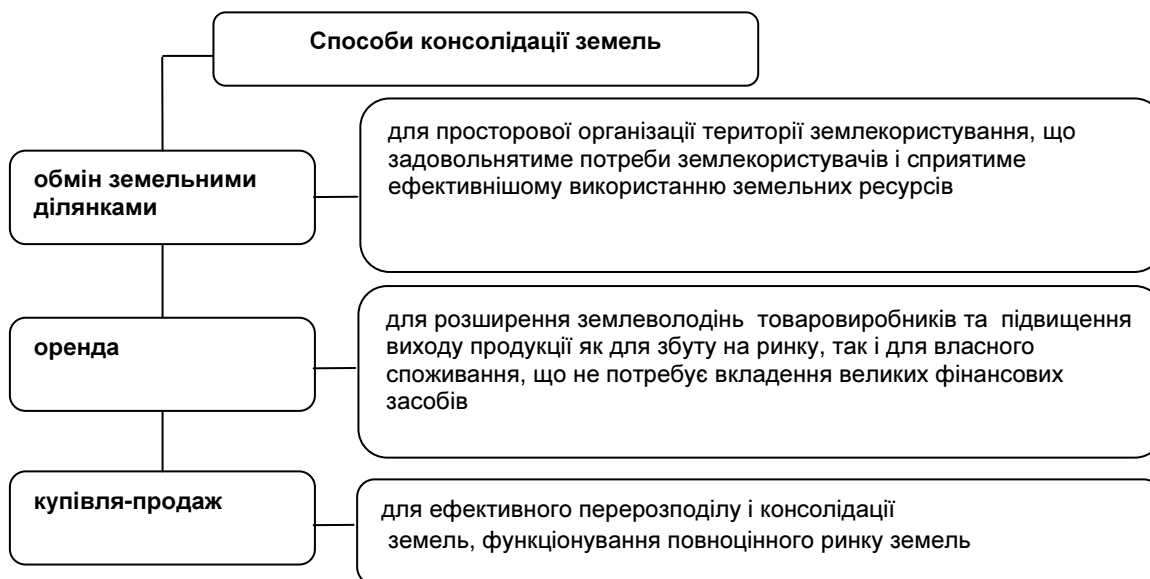

Рис. 1. Основні підходи до консолідації сільськогосподарських земель

Джерело: побудовано на основі [8,10]

Слід відмітити, що наразі у сільському господарстві іде процес концентрації капіталів, що знаходить своє відображення у створенні високотоварних підприємств. Дослідження ефективності їх роботи та обґрунтування оптимальних, з точки зору управління та масштабів, розмірів й вирішення на цій основі соціально-економічних питань є важливим завданням економічної науки. За підрахунками експертів, близько 70 високотоварних інтегрованих підприємств контролюють понад 6 млн. га, або близько 24 % ріллі і є найбільшими виробниками зернових і технічних культур [3]. Головним чином вони використовують інноваційні технології і вирощують конкурентоспроможну продукцію. Практично всі планують розширювати земельні масиви за рахунок консолідації сільськогосподарських земель.

Формування високотоварних структур спрямоване на відновлення порушених міжгалузевих зв'язків та диспаритету цін між реалізованою сільськогосподарською продукцією та матеріально-технічними ресурсами промислового походження, відновлення самодостатньої кредитної системи [1]. На відміну від дрібних сільськогосподарських підприємств, високотоварні мають кращі шанси залучити інвестиції, накопичений досвід роботи, кваліфіковані кадри, розвинену інфраструктуру, можливість диверсифікувати ризики і контролювати затрати по всьому ланцюгу виробництва.

Основними критеріями при формуванні земельного масиву для високотоварних підприємств є родючість земель та їх максимальна наближеність до переробних підприємств, яка з точки зору транспортних перевезень не повинна перевищувати 90 км. При наявності тваринництва звертається увага на наявність достатньої кількості природних кормових угідь та формування належної кормової бази. Компанії, в основі діяльності яких лежить виробництво продукції рослинництва з подальшою їх переробкою чи експортом, основну ставку роблять на родючість та наближеність земель до транспортних артерій, зокрема, залізничних станцій та елеваторів. Загалом, оптимальним з точки зору управління та організації виробництва в більшості сільськогосподарських товаровиробників України є підприємства розміром до 5 тис. га землі (табл. 1).

Процес консолідації земель в умовах високотоварного виробництва відбувається за рахунок зменшення кількості "самостійних" малих і середніх сільськогосподарських підприємств. Перерозподіл земель характеризується переуступкою корпоративних прав на оренду між малими господарствами і високотоварними підприємствами та посиленням конкуренції на ринку оренди землі. За прогнозами науковців високотоварні інтегровані підприємства, за рахунок консолідації, зосередять у своїх руках до 54 % українських земель [3].

Таблиця 1

Соціально-економічні параметри розвитку сільськогосподарського виробництва залежно від землезабезпеченості

Групи за площею ріллі, га	Кількість господарств	Площа сільськогосподарських угідь, га	у т.ч. ріллі	Середньорічна оплата праці одного працюючого, грн.	у тому числі		Орендна плата за 1 га с.-г. угідь, грн.
					рослинництві	тваринництві	
2005 рік							
201–500	1058	457	350	2956	2666	3408	73,8
501–1000	1704	903	747	3222	3233	3201	86,6
1001–2000	2406	1628	1455	3687	3599	3830	106,4
2001–5000	2160	3261	2991	4394	4282	4576	114,7
5001–10000	308	6812	6374	5128	5049	5277	120,5
10001–15000	35	12311	11879	5205	5007	5644	139,5
Понад 15000	20	30393	27901	5606	5455	5825	123,1
Всього	7691	2098	1891	4115	4016	4282	110,5
2010 рік							
201–500	1156	412	351	9008	7717	10902	177,9
501–1000	1645	821	736	8719	8612	8979	203,7
1001–2000	2536	1522	1436	9877	9678	10329	238,9
2001–5000	2132	3183	3019	11170	10588	12370	243,1
5001–10000	399	6944	6664	11702	11246	12753	250,0
10001–15000	66	12267	11944	15483	13415	18621	284,1
Понад 15000	61	32871	31675	12146	11666	13538	261,9
Всього	7995	2260	2136	10924	10402	12057	242,8

Джерело: власні дослідження автора

Слід відмітити, що консолідація сільськогосподарських земель є раціональним способом трансформації земельних відносин лише за умови дотримання вимог щодо науково обґрунтованого ведення господарської діяльності та розвитку сільських територій. У багатьох випадках відбувається консолідація земель, однак, спостерігається зниження родючості та збільшення антропогенного навантаження на навколишнє середовище.

Державна позиція в питанні ефективного використання земель сільськогосподарського призначення має бути спрямована на встановлення законодавчої норми штрафних санкцій за нераціональне використання земель. На даному етапі розвитку земельних відносин найбільш врегульованими у правовому відношенні є орендні земельні відносини, які, на нашу думку, будуть головним інструментом формування земельних масивів високотоварних інтегрованих структур. Відносно невеликі, порівняно з іншими країнами, орендні платежі в межах 40–60 дол. США за гектар у рік дозволяють високотоварним підприємствам сконцентрувати бажані, з точки зору управління, структурні підрозділи та витратити кошти на їх модернізацію.

Висновки з даного дослідження. Існуюча система земельного законодавства України не є ефективною щодо регулювання процесу консолідації земель, тому потребує певних змін, щоб виправити наявні недоліки. Передусім, необхідно прийняти комплекс законодавчих механізмів щодо підвищення ефективності використання землі. Для реалізації конкурентних переваг високотоварних сільськогосподарських підприємств необхідна конструктивна аграрна політика, яка за умов світової економічної кризи повинна стати пріоритетом у системі економічних перетворень.

Неврегульованість питань у сфері земельних відносин, землекористування, землеустрою і охорони земель ускладнює розвиток аграрного сектора економіки. Проблемними питаннями наразі залишаються: неефективність державного управління земельними ресурсами; посилення корупції; відсутність заходів стосовно перспективного планування стабільного розвитку території; відсутність оптимальних моделей сільськогосподарського землекористування, що призводить до виникнення своєрідних латифундій переважно з іноземними інвестиціями. За цих умов іноземні компанії можуть

статі користувачами великих земельних масивів. Важливо при цьому захистити національні інтереси держави та не допустити нецільового використання сільськогосподарських угідь.

Література

1. Амбросов В. Я. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій / В.Я. Амбросов, Т. В. Маренич // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 14–19.
2. Андрійчук В. Г. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти / В. Г. Андрійчук, М. В. Зубець. – К. : Аграрна наука, 2005. – 140 с.
3. Кравчук К. Неподнятая целина. / К. Кравчук // Украинский деловой еженедельник “Контракты”. – № 38. – 2008. – С. 25–29.
4. Месель-Веселяк В. Я. Розвиток форм господарювання в аграрному секторі України (результати, проблеми) / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2006. – № 12. – С. 34–41.
5. Можливості консолідації земель в Україні: земельний (іпотечний) банк та ринок земель. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dorada/org.ua/nevs>.
6. Молдаван Л. В. Форми господарювання в аграрному секторі країни в умовах глобалізації / Л. В. Молдаван // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 13
7. Саблук П. Т. Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого та погляд у майбутнє / П. Т. Саблук. – К. : Ін-т аграр. економіки, 2001. – 210 с.
8. Ткачук Л.В. Консолідація земель: ефективне використання та охорона в умовах трансформації земельних відносин : монографія / Л. В. Ткачук. – Львів : Вид-во Львівського НАУ, 2009. – 249 с.
9. Узун В. Я. Крупный и малый бизнес в сельском хозяйстве России: адаптация к рынку и эффективность / В. Я. Узун. – М.: ФГНУ “Росинформагротех”, 2005. – 184 с.
10. Шворак А. М. Теоретичні основи консолідації земель: зміст, мета, завдання, принципи / А.М. Шворак // Землеустрій і кадастр, 2008. – № 4. – С. 11–13.